

Småprat om edle steiner av Carl Lang

Menneskets omgang med stein som smykke, talisman, amulett og legemiddel går langt tilbake i tiden. Det er ikke mulig å gå opp grensene, men det synes rimelig å anta en meget høy alder. Man har f. eks. funnet smykker i utgravninger som er datert 10 000 til 40 000 år tilbake. Det gjelder kjeder av skjell og forarbeidede elfenben- og ravsmykker. At man ikke i samme grad har datert steinamuletter fra disse tider kan kanskje skyldes at arkeologer ikke er geologer og derfor ikke nødvendigvis oppfatter en "fremmed" stein i jordlaget. Det er tenkelig at dette er grunnen til at vi ikke har funnet "Solstein" i noen av de rike vikingefunn her i Skandinavia, selv om steinen er nevnt noen ganger i sagaen. I det gamle Egypt vet vi at man brukte utskårne stein (skarabeer) i forbindelse med dødsritualet. Mot slutten av det 16. dynasti ble den flate underdelen gravert med magiske formularer som skulle bringe den døde lykke i dødsriket. Skarabeen ble plassert på hjertet av den døde ved balsameringen. Man har funnet skarabeer av korneol, agater, bergkrystall, lapis lazuli, sardonjys, fajanse og koraller.

Som amulett ble ideen overtatt av grekerne, fönikerne og etruskerne, Formene ble etterhånden mange og man må tro at kjedene med kors og hjerter etc. kommer i rett linje herfra.

Etter en slapphetsperiode i den tidlige middelalder kom magien igjen til heder og verdighet i den senere middelalder på grunn av gjenoppdagelse av gamle magiske skrifter og gresk og arabisk astrologi. Selv om Leucippus og hans elev Democritus allerede ca. 500 f. K. hadde tenkt seg til atomet (Atomos - det som ikke kan deles) som alle materialers byggestein, kom deler av naturvitenskapen i en blindgate fordi man ikke hadde midler til å bevise eller motbevise de fremkomne teorier. Befolkningen var tilbøyelig til å la seg lede av den mest veltalende, og ingen kan fortenke almuen i at de aksepterte en lærd mann som f. eks. Pliny selv om vi jo vet i dag at en del av hans lære er litt upresis. Da lærdommen i stor grad ble forvaltet av de forskjellige religiøse makthavere var det naturlig at man valgte å fremme de teorier som passet best for prestestanden.

Man regner at alkemien har sitt utspring i det helenske Egypt ca. 1. årh. e. K. og nådde sitt høydepunkt i det 15. og 16. årh. De var på en måte tidens kjemikere, men de hadde bare som mål å finne noe som ble kalt "filosofens stein", et dekknavn for det ettertraktede materiale man trodde ville forandre alle metaller til gull.

En hr. Trautmansdorf gjør krav på å ha funnet "filosofens stein" og beskriver den som bønneformet, rød av farge og den utsender lysglimt når den er i mørke. Til sammenligning gir en indisk Brahmin en beskrivelse av en stein ved navn Pentarbe, en magisk stein som ble vist til Apollonius fra Tyana (mystiker 1. årh.). "Om natten gløder den som ild for den er rød og utsender stråler og hvis du ser på den slår den dine øyne med tusen glimt. Og dette lys i den er en

mystisk kraft for det absorberer alt som kommer i nærheten. I østens synes "filosofens sten" å ha vært den fabelaktige Chintamani, en ønskestein som hadde makt til å innvilge alle dine krav og ønsker.

Kanskje er alkemien grunnlagt på den første atomteori? Det er jo interessant å merke seg at fysikerne i dag er istand til å manipulere atomer slik at de kan lage gull, men det lønner seg ikke.

Alkemistene førte en omskiftende tilværelse opp gjennom tidene, fra å være gullhungrende fyrsters venner til å bli behandlet som sjarlataner, det siste utvilsomt berettiget mange ganger. Det vitner om stor optimisme og utholdenhet å holde liv i et slikt prosjekt i 15-1600 år. Det vitner kanskje om mye annet også, men på denne bakgrunn virker de mange aksepterte ideer om forskjellige steiners attributter mer forståelig.

I en avhandling om astrologiske steiner fra det 13. årh. sies det:

"Hvis det velformede hode av en løve graves på en granat vil det beskytte ære og helse, kurere bæreren for alle sykdommer, bringe ham ære og beskytte ham mot farer under reiser." "Hvis den fryktelige og smukke figuren av en drage finnes på en rubin eller en annen stein av samme "natur og med samme dyder" har den makt til å øke denne verdens goder og gjøre sin bærer munter og sunn." Det må jo sies å være god valuta for pengene.

Opprinnelig har de til dette "natur og dyder" sikkert fulgt fargene på stenene fordi man ikke hadde noen sikker måte å skjeldne mellom dem på. Som eksempel på dette har vi "Den sorte prins' rubin" som man har visst alt som siden 1367 unntatt at det er en spinell hvilket er en relativt ny oppdagelse.

Den antikke safiren menes å være den blå lapis lazuli og ikke den blå korund som vi mener i dag. Det har ikke vært så enkelt å ha stein som hobby i begynnelsen av vår tidsregning, ihvertfall hvis man skulle ha fulgt utbytte av sin interesse. Kvarts mente man hadde den egenskap at den kunne gjøre opake legemer usynlige. I tider noe nærmere vår skal en "vitenskapsmann" ved navn Pribill fra Wien ha forsøkt å demonstrere denne egenskap ved kvarts. Han påstod at hemmeligheten lå i måten den ble sløpt på til magiske formål. Den har alltid blitt sløpt i meget bestemte vinkler. Den ble plassert i munnen etter å ha ligget i tropisk solskinn, og når magikeren sa de hemmelige ord begynte kroppen gradvis å forsvinne.

Man har fra tidenes morgen knyttet diverse magiske egenskaper til en del mineraler og dette har medført at det i gammel så vel som i ny litteratur finns en del påstander som er basert mer på tro enn på viten. Det er jo forholdsvis uskyldig, og de fleste av dem er så fjerne fra virkeligheten i dag at de bare kaller på smilet, men noen enkelte er av en art som for uinnvidde kan medføre at de aksepteres uten kritikk og dette bør ikke stå uimotsagt. Så dette og eventuelle påfølgende epistler om dette emne er ei blott til lyst.

Man kommer f. eks. over avsnitt som denne i: Hva sier stjernene (Chr. Schibsteds forlag 1970).

"De egenskaper som visse edelstener og halv-edelstener har, og deres spesielle forbindelse med Dyrekretsens himmeltegn og de enkelte planeter, ble oppdaget for lenge, lenge siden. Man fant ut at hver planet har sine egne, spesielle lysbølger eller vibrasjoner som utgår fra den. Og i vår tid vet vi meget om den enestående kraft enkelte mineralske krystaller har. Det er jo et faktum at når visse innbyrdes forskjellige typer settes i forbindelse med hverandre, kan de lede en elektrisk strøm i en retning: dette kjenner vi til bl. a. fra oppfinnelsen av den trådløse radio. Man kan si at hver eneste edelsten på en måte har sin egen bølgefrekvens, sitt eget vibrasjonsmønster. "

Etter min mening noen halvt fordøyde misforståelser og halvsannheter kjedet sammen til bra tull.

Ametysten er en kvartsvariant som har vært meget populær igjennom århundre. Det er velkjent at den har fått sin farge fra vinguden Bacchus. Historien er kanskje mindre kjent så den gjentas her i noe forkortet form.

Bacchus ble betatt av en ung nymfe som ikke gjengjeldte hans følelser. Han forfulgte henne så intens at hun søkte beskyttelse hos gudinnen Diane som forandret henne til en krystall. Bacchus var slått, men like forelsket sies det og ga den vakre krystallen vindruens farge. Andre sier han ble forbannet og slengte vinglasset med innhold på krystallen som derved ble innfarget. Denne siste variant tyder vel på bedre kjennskap til Bacchus-typen.

Da jeg forleden ble spurt hvilket element som forårsaker fargen i ametyst, foreslo jeg Bacchus fordi jeg ikke husket noe annet i farten og ikke hadde en bok for hånden, dessuten nektet vedkommende å trekke spørsmålet tilbake. Ved senere gjennomgang av litteraturen fant jeg at man har en del teorier, men ingen aksepterte bevis for et bestemt årsaksforhold.

En gemmolog skriver i et innlegg om et ølflaskeskår funnet i det sydlige Vest-Australia:

"Det var opplagt bunnet av en ølflaske, men fargen var rik ametyst. Vår fysikk-ekspert foreslår at alternative utvidelser og sammenkrypninger fra solvarmen gjennom mange år har forårsaket delvis krystallisering av glasset. Dette rearrangement av molekylene har så fått Fe urenheter i glasset til å forårsake fargen. I tillegg foreslo han at abnorme radioaktive krefter kunne ha vært til stede og hatt noen innflytelse på fargen. En like lærd geolog foreslo at solens ultrafiolette stråler hadde innvirket på Ti urenheter og skapt fargen i glasset. "

Deretter går gemmologen over til å fortelle om legenden og avslutter:

"Søken etter viten er en populær avslappingsform men vi må virkelig få lov å protestere når vitenskapen forsøker å presse et element av mystikk inn i helt utmerket overtro, " avslutter vår gemmolog venn spøkefullt.

Som en liten avrunding nevnes noen av de mange forskjellige ting ametysten beskytter mot. Først og fremst er den det eneste pålitelige middel mot å bli påvirket av alkoholens gleder. Den er også nyttig som motgift og hjelper mot hysteri. Den er desuten virksom mot nyresmerter og neuralgi, og skal skjerpe og beskytte sin bærer i slag. Hvorfor akkurat den steinen fra gammelt av har vært spesiell knyttet til presteskaper som biskopens stein vet ikke jeg. Den har vært anvendt i magiske seremonier for å oppnå politisk makt eller annen innflytelse over massene. Dens høyeste aspekt i magisk sammenheng skal ha vært å overføre visjonen om kjærlighet hvormed Jupiter (representert ved den kloke hersker) regjerte universet.

Vitenskapen av i dag uttaler seg meget mer lakonisk. Ametyst, kvartsvariant av rød-fiolett farge. Utpreget dikroisme blåfiolett-rødfiolett. Brun varmebehandlet ametyst mister dikroisme. Det er et bredt absorpsjonsområde fra ca. 5200 Å til 550 Å, men er ikke distinkt og har liten verdi for identifikasjon. Fargen skyldes kanskje mangan, som gir en ametystfarge i glass. Men dette har ikke vært påvist konkret med hverken kjemiske analyser eller spektroanalyser. Det har lenge vært kjent at ametysten forandrer farge ved oppvarming, og de seneste forsøk tyder på løsningen er i sikte og har noe å gjøre med de såkalte "fargesentre" som er gitter uregelmessigheter. Man har funnet at det her og der mangler en negativ ion og andre steder positive, slik at balansen er til stede. Disse tomrom (vacancies) er ikke i seg selv lysabsorberende, men under visse påvirkninger f. eks. røntgen kan fremmede elektroner som kommer i nærheten bli innfanget i dette positive vakuum. Man mener at det kun er de positive tomrom (altså hvor det mangler en negativ ion) at fargesentret oppstår. Man mener også det kan være tale om jernatomer som kiler seg inn i gitteret ellers. Rent fysisk er det plass for Al^{+++} , Fe^{+++} , Mg^{++} og Ti^{++++} atomer i gitteret. Ti kjenner vi fra rosenkvarts. I ametyst holder man en knapp på Fe^{+++} med Mg^{++} som reserve.

Lykkesteiner med tilknytning til fødselsdager varierer noe fra sted til sted. men de senere års etterspørsel og moderne markedsføring har ført til at man har fått en viss standard.

Granaten skal sikre bæreren vedvarende hengivenhet: Den er identisk med Karbunkelen. Karbunkel (fra carbunculus, latin) betyr liten (gloende) kull og er det gamle navnet på pyropen som ofte ble slipt konveks-konkav, dvs. en cabochon som er hulslipt i bunnen. Denne slipningen ble brukt for å gjøre fargen lysere og karbunkel er senere blitt synonymt med denne slipestil. Antakelig dekket navnet opprinnelig alle røde steiner som granat, rubin, spinell. Karbunkelen er nevnt i første rekke på yppersteprestens brystplate i Skriften. Antakeligvis p. g. a. fargen har man ment også å bli usårbar av å bære den, men for fullstendighetens skyld bør det gjøres oppmerksom på at noen asiatiske stammer etter sigende dyttet en granat i børsen for å være sikker at motstanderen skulle forblø. Legene skal ha anvendt den som hjertestyrkende medisin helt til slutten av det 16. århundre, men hvordan den tas kan jeg ikke finne.